

According to the Copyright Act
(R.S., 1985, c. C-42, SOR/99-325):

a) this copy is to be used solely for the purpose of research or private study; and
b) any use of the copy for a purpose other than research or private study may require
the authorization of the copyright owner of the work in question.

Stichting "Internationaal Christelijk Studiecentrum"

DE ACTUALITEIT VAN DE SCHEPPING. GESPREK MET PROF. DR. H.
DOOYEWEERD. 9 mei 1974

(beknopt en enigszins vrije weergave, niet gecorrigeerd door de
inleider)

1. De actualiteit van de scheppingsgedachte

Griffioen: Professor, in het laatste jaar hebben wij ons intensief beziggehouden met Jacques Ellul, in het bijzonder met diens "The Political Illusion". Wij zijn daarbij vooral onder de indruk gekomen van de onmacht die Ellul tekent, de onmacht nl. van de parlementaire democratie om een keer te brengen in de bureaukratische en technokratische tendenties van deze tijd. Wat ons echter trof, was het ontbreken van een Christelijke staatsidee. Daardoor komt het ook dat Ellul geen plaats laat voor Christelijke politieke actie. Behalve in besloten kring, hebben wij hierover ook gesproken met Drs. A. Schouten, lid van de tweede kamer voor de A.R.-partij. In al deze discussies werden wij als door een magneet in de richting van de Reformatorische scheppingsgedachte getrokken. Daarbij kwam evenwel in onze kring ook steeds één hoofdprobleem naar voren: de kenbaarheid van de scheppingsorde. Hoe kunnen wij in deze turbulente tijd, waarin allerlei levenssferen elkaar steeds meer doordringen, nog zicht krijgen op de scheppingsorde? In één van de discussies werd herinnerd aan een woord uit de Psalmen: Wij zien onze tekenen niet meer Kunnen wij ons, b.v. in politics, oriënteren aan zoiets als een scheppingsorde, of moeten wij maar doen wat onze hand, van geval tot geval, vindt om te doen? Uit deze problematiek vloeien twee vragen voort, die wij U graag zouden willen voorleggen. Ten eerste: acht U de reformatorische benadering nog steeds actueel? Ten tweede: langs welke wegen zouden wij de scheppingsorde kunnen leren kennen?

Prof. Dooyeweerd: Wanneer wij ons leven helemaal willen stellen onder het gezag van de Bijbel - dit is eigenlijk dé reformatorische grondgedachte -, dan dienen wij onszelf van enkele dingen scherp rekenschap te geven. In de eerste plaats van het integrale en radikale karakter van de schepping. De schepping is midden in ons en om ons heen. Al wat wij zien en alles wat wij aan onszelf opmerken, is schepping. Op dit punt rijzen onvermijdelijk vragen van theologische zijde. B.v. de vraag of God dan ook de staat heeft geschapen. De discussie met theologen is altijd weer moeilijk gebleken, omdat zij in hun Schrift-beschouwing aan een bepaalde wijsgerige visie vastzitten, die zozeer hun tweede natuur is geworden dat zij er vaak zelf in het geheel geen weet van hebben. Als Erasmus in zijn "Lof der zotheid" over de theologen komt te spreken, dan herinnert hij aan de uit de klassieke literatuur bekende put met onwelriekend water, en zegt kortweg: ik wens in deze put niet te roeren.

Erasmus die een zeer vredelievend mens was, heeft zich hier dus laten verleiden tot een uiterst felle uitval. Ik volg hem hierin niet, omdat ik weet dat er goede, Bijbelse theologen zijn. Dit neemt niet weg dat de theologie een groot gevaar in zich bergt: maar al te vaak heeft zij gepretendeerd het nauwst van alle wetenschappen op het geloof betrokken te zijn. Wil men op Christelijke wijze een wetenschap bedrijven? Er is geen weg (aldus haar antwoord) dan via Bijbelse gegevens, die alleen de theologie kan verklaren. Eenzelfde onbijbelse vooroordeel ontmoeten wij in de vraag of God de staat heeft geschapen. Op deze vraag zou men eigenlijk moeten repliceren: weet U wel wat schépping is?

Wat is schepping? Allereerst dienen wij te beseffen dat deze daad Gods het menselijk begrip te boven gaat, omdat zij het beginsel van alle kenbare dingen raakt. Nochtans heeft Augustinus getracht dit beginsel in een begrip te vatten. Hij werd daartoe door de nood gedwongen, aangezien onder Christenen die in aanraking kwamen met de Griekse beschaving, de mening postvatte dat de Grieken reeds de scheppingsgedachte zouden hebben gekend. Men dacht aan Plato's demiurg, de goddelijke geest die met behulp van een ongeschapen materie een geestelijke wereld formeert. Over deze activiteit spreekt Plato soms in een taal die zeer Bijbels klinkt. In het tiende boek van de "Politeia" zegt de gesprekspartner tot Socrates dat deze demiurg wel een zeer wonderbaarlijk persoon moet zijn, waarop Socrates antwoordt: wacht maar, U zult U nog veel meer verwonderen als ik verder ga, want van deze goddelijke geest stammen alle dingen die U op de aarde, onder de aarde of in de hemel ziet. In waarheid doelt Plato hier echter allesbehalve op een schepping in Bijbelse zin. Bijbels is nl. dat God niet slechts de "vormen" doch alles heeft voortgebracht. Daarmee wordt ons duidelijk gemaakt dat er geen oorspronkelijke macht tegenover God staat. Zelfs de Satan is een schepsel, nl. een engel. De duivel is dus niet een tegenmacht tegenover God. Hij is wel een opposant, maar niet een die volstrekt zelfgenoegzaam is en geen oorsprong buiten zichzelf heeft. Het enige dat wij eigenlijk van de schepping kunnen zeggen, is dat de schepping de absolute en eenzijdige afhankelijkheid van al hetgeen dat buiten God tot aanzijn is gekomen, openbaart. Alles dankt zijn bestaan aan de schepping. Hierop zou ik de volle nadruk willen leggen. Deze openbaring is een noodzakelijk vereiste voor de zelfkennis van de mens en voor zijn kennis van God.

Wanneer de mens de Bijbelse waarheid omtrent de schepping loslaat, dan komt er onherroepelijk een twee-spalt in zijn werkelijkheidsvisie. B.v. in deze zin: al het goede is aan God te danken, maar er is zoveel anders en dat staat er buiten. Op deze wijze raakt heel het leven in de klem van een dualisme, en dan wordt ook de verhouding van geloof en wetenschap dualistisch gezien. Men krijgt dan b.v. te horen dat het geloof Bijbels moet zijn, maar de wetenschap de rede heeft te volgen.

Het geloof in de schepping hangt onverbrekkelijk samen met het geloof in de radikale betekenis van de zondeval. Waar stond de zondeval in? Het kan in één woord worden samengevat: Toen Eva het gebod Gods opzij schoof en gehoor gaf aan de in-fluistering van Satan, had dit onmiddellijk de geestelijke dood ten gevolge, want God had gezegd: ten dage dat gij daarvan eet, zult gij de dood sterven. Men heeft altijd gezegd dat God deze bedreiging niet voltrokken heeft, zij zijn immers in leven gebleven. Jawel, in lichamelijk, tijdelijk opzicht zijn zij inderdaad niet onmiddellijk gestorven, maar geestelijk betekende hun overtreding de dood.

Dit laatste laat zich alleen verstaan in het licht van de scheidingsopenbaring. De mens, naar Gods beeld geschapen, kan alleen leven in volstreekte gemeenschap met God en deze volstreekte gemeenschap vereist in de eerste plaats een onbegrensd vertrouwen in het Woord dat God gesproken heeft. Zodra dit vertrouwen in twijfel wordt getrokken of wordt weggenomen, is de mens eigenlijk reeds geestelijk gestorven. Zo is ook de verlossing in Christus Jezus alleen in radikale zin te verstaan.

2. Radikaal en integraal

Wat betekent radikaal in dit verband? Radikaal ziet op het centrum van het mens-zijn, dat wat de Bijbel met een beeld het hart van het menselijk leven noemt, d.w.z. het religieuze centrum, waarin zich de gemeenschap met God het eerst openbaart. De wortel van het menselijke bestaan is het hart, waarvan de Prediker zegt dat hieruit alle uitgangen van het leven zijn, en waaruit - zoals Jezus zegt - ook alle zonden voortkomen. Hier vindt tevens de onmiddellijke ingreep van God in de wedergeboorte plaats. Dit gebeurt niet in de periferie, waartoe ons verstand, ons denken, ons voelen behoort, maar in de RADIX, in de worteleenheid van het bestaan. Vandaar dat de wedergeboorte, waarvan Jezus spreekt, in de eerste plaats bestaat in een omkeer van de richting van ons hart. Bekering is zich volstrekt overgeven, zonder reserve, aan het woord dat God gegeven heeft.

Dit alles is van grote betekenis voor ons verstaan van de mens. De mens heeft volgens het scheppingsgebod in de radix van zijn bestaan al de krachten te concentreren die hem in dit tijdelijke leven gegeven zijn; hetzij zijn denken, hetzij zijn voelen, hetzij zijn geloven. Dit alles moet worden geconcentreerd op de liefdedienst van God en de naaste. Hierin ligt de radikale eenheid van Gods wet. Het zicht hierop gaat in de dualistische visies geheel verloren. Dan kan het b.v. komen tot een scholastiek-theologische kijk op de mens als bestaande uit twee zelfstandigheden: een stoffelijk lichaam en een onsterfelijke ziel. Deze noties vindt U niet in de Bijbel; zij zijn van Griekse origine, U vindt ze b.v. bij Plato. Nergens in de Bijbel is sprake van een onsterfelijke iets in de mens. Er wordt alleen beloofd dat dit sterfelijke onsterfelijke zal aandoen. En Jezus verklaart waarin deze onsterfelijke bestaat: dat zij U kennen en Jezus Christus die Gij gezonden hebt.

Al de geboden en ordeningen vinden hun concentratie in het centrale liefde-gebod: hebt God lief boven alles en uw medemens -als mede-beeldrager- als uzelf. Van daaruit alleen kunnen wij zinvol spreken van scheppingsordeningen.

De schepping is behalve radikaal, ook integraal. Dit brengt mij opnieuw op de theologische vraag of de staat ook geschapen is. Ik heb er de Collossen-brief nog eens op nageslagen. Ook aan Paulus werd deze vraag gesteld en U dient hierbij te bedenken dat de staat in die tijd de romeinse staat was, waarin keizers regeerden die op de meest wrede wijze Christenen vervolgden. Paulus zegt dan dat God alle dingen geschapen heeft - en dan volgt er een merkwaardige zinsnede: hetzij tronen, hetzij heerschappijen, hetzij overheden, hetzij machten. Men zou verwachten: de hemel, de aarde Paulus geeft echter een concreet antwoord. Dat de hemel en de aarde geschapen zijn, zal men formeel wel toegeven, maar heeft God ook geschapen de overheid die de Christenen vervolgt? Hetzij tronen, hetzij heerschappijen, hetzij overheden, het is alles geschapen. Paulus laat ons zien (wat trouwens de Bijbel ons overal laat zien)

dat het scheppingsgeloof integraal is. Al wat tot aanzijn is gekomen, behoort tot de schepping.

3. Schepping en wording

Als jongen stelde ik mijzelf dijkwijs de vraag wat wij over de wereld van vóór de schepping van de mens zouden kunnen zeggen. Ik vatte dit alles in tijdelijke zin op. Dan kan de conclusie slechts zijn dat er eigenlijk niets te zeggen valt, omdat waarneembaarheid alleen zin heeft ten opzichte van een menselijke subject dat waarneemt. Hier is een relatie van subject tot object voorondersteld: de dieren zijn slechts object van waarneming, zelf kunnen zij niet waarnemen. Hetzelfde geldt in nog sterkere mate van de stenen, de sterren en de planten. Deze subject-object relatie is zelf een scheppingsordening! Het antwoord had moeten luiden, maar dat kon ik toen nog niet geven, dat de aarde met alles wat er op is met het oog op de mens geschapen is. Dáárom had de val van de mens ook consequenties voor al het bestaande. De mens heeft nl. een worteleenheid die U niet vindt bij de planten en de dieren: zij zijn geworteld in de menselijke existentie.

Maar de schepping moet scherp worden onderscheiden van het wordingsproces. Toen ik dit voor het eerst op een jaarvergadering van de Vereniging voor Calvinistische Wijsbegeerte uiteenzette, stond er prompt een dominee op met de opmerking: dit lees ik niet in mijn Bijbel. Een typisch antwoord! Uit eenzelfde misverstand komt de bekende theologische opvatting voort van de twee scheppingsverhalen, één in Genesis 1 en één in Genesis 2. Leest U Genesis 2 zorgvuldig, dan zult U bemerken dat er geen sprake is van een tweede scheppingsverhaal. Hier wordt gezegd dat God de mens uit het stof der aarde geformeerd heeft. Schijnbaar is dit geheel analoog aan de formerende activiteit van Plato's demiurg, die een pre-existent materiaal nodig heeft om een beeld te kunnen maken. God heeft uit materie een mens geformeerd en in zijn neusgaten de adem des levens geblazen..... Is dit inderdaad een tweede scheppingsverhaal? Neen! Er wordt onmiddellijk aan toegevoegd: zò werd de mens tot een levende ziel. Het gaat hier niet over de schepping - deze is afgesloten met Genesis 1 -, maar over de wording van de mens. Men zou van evolutie kunnen spreken, mits men bedenkt dat in Bijbelse zin nooit buiten de schepping om van evolutie kan worden gesproken! Er zou geen wording van de mens mogelijk zijn indien God de mens niet geschapen had. Genesis 2 vertelt ons, in een voor ieder begrijpelijke taal, hoe de mens die reeds bestond tot een levende ziel wérd.

Dit zijn enkele dingen die mogelijk licht kunnen werpen op de vraag die U bezighoudt, te weten de scheppingsorde en in het bijzonder de kenbaarheid daarvan.

4. De kenbaarheid van de scheppingsorde

Naar de grote variatie van schepselen is er ook een grote variatie van scheppingsordeningen. Daarbij vallen in de eerste plaats de ordeningen op welke God voor de "natuur" stelt. God maakt scheiding tussen licht en duisternis, tussen de wateren enz. Separeren en ordenen behoort dus geheel centraal tot de schepping. Overigens moeten wij ons van deze ordeningen niet een overdreven verheven voorstelling maken. Wij moeten ons dagelijks voeden :dit is ook een scheppingsordening. Wij merken dat wij slaap nodig hebben, enz. enz. Ik noemde zoëven reeds de rijk gevarieerde subject-object relaties. Wij merken dat er dingen zijn die in een bepaald gebied wel object, maar geen

subject kunnen zijn, en hun objectsrelatie alleen kunnen openbaren in een onverbreekelijke relatie tot mogelijke subjecten, b.v. dingen die niet kunnen voelen, liefhebben, en geloven, maar wel object van liefde of geloof zijn. Wat dit laatste betreft: alle dingen fungeren in het geloofsaspect van de geschapen werkelijkheid en zijn daarom hetzij object van geloof, hetzij object van ongeloof.

Zijn deze ordeningen kenbaar? In hun ware zin niet meer buiten de Woordopenbaring van God in Jezus Christus om, want daarin is ons opnieuw te verstaan gegeven dat het liefde-gebod het hart van heel de schepping is. In centrale zin was de scheppingsorde met de zondeval voor de mens eigenlijk verloren gegaan. De mens zag niet meer uit wiens hand hij voortgekomen was en dat hij geschapen was met een worteleenheid in zijn bestaan. Anderzijds zijn de ordeningen kenbaar omdat zij om de mens heen zijn en hij dagelijks hun werking ondervindt. Alleen omdat hij het contact met de Schepper heeft verloren, gaat de mens aan de kenbaarheid twijfelen.

De scheppingsordeningen moeten radikaal en integraal worden genomen. Wie dit vasthoudt, vraagt niet meer of God ook de staat heeft geschapen. Alle dingen zijn geschapen. Leest U het begin van het Johannes-Evangelie er maar op na: alle dingen zijn door het Woord gemaakt. Duidelijker kan het niet worden gesteld. Deze waarheid kunne wij echter niet met ons logisch verstand vatten. Hetzelfde geldt van de zondeval in zijn radikale betekenis. Wij kunnen dit alleen belijden. Een begrip van de zonde is niet mogelijk, want begrip veronderstelt analyse en analyse veronderstelt op haar beurt menigvuldigheid. Welnu, daarvan kan in de radikale eenheid geen sprake zijn. Daarom onttrekt de eenheid van ons bestaan zich aan wetenschappelijke ontleding; zij maakt deze analyse eerst mogelijk. Misschien mag ik dit aan de hand van een voorbeeld verduidelijken. Het menselijk ik onttrekt zich aan wetenschappelijke analyse. Is het daarom een niets? Dit is het antwoord van de positivisten. Het is alleen een niets als wij het losmaken uit de drie grondrelaties waarin het door God bij de schepping is gesteld. Het ik is gesteld in relatie tot het alter ego van de medemens; het veronderstelt een Gij en een wij. Als wij niet meer "Gij" kunnen zeggen, wat betekent het "ik" dan nog? In de tweede plaats krijgt het ik pas inhoud in relatie tot de geschapen wereld; het is het radikale centrum van de ervaringswereld. Neem het ik weg, en de ervaring desintegreert tot een losse veelheid van impressies. Tenslotte staat het ik in (gelovige of afvallige) relatie tot God, de oorsprong van al wat geschapen is. Buiten deze relaties om is het ik een lege voorstelling, die beter geschrapt kan worden.

5. Discussie

Dooyeweerd: Karl Barth is fel van leer getrokken tegen de wetsidee; wet in algemene zin is z.i. iets dat voor de moderne mens eigenlijk geen betekenis heeft. Zijn leerling Emil Brunner heeft een boek gepubliceerd onder de titel "Das Gebot und die Ordnungen". Volgens Brunner is de wet, die Israël heeft ontvangen, niet de eigenlijke uitdrukking van Gods wil. De eigenlijke wil Gods is "das Gebot der Stunde", d.w.z. dat wat ik in mijn onherhaalbare situatie moet doen. Waarop komt dit neer? Op een volkomen irrationele Godsopvatting. Al het algemene, voor allen geldende, al het wetmatige vervalst. In de Schrift wordt nergens geleerd dat de wet niet de eigenlijke wil van God zou zijn.

Zonder de wet heeft het schepsel geen bestaan; het wordt bepaald en omgrensd door de wet. Denk de wet weg, en er blijft niets over, ook niet van de zgn. menselijke autonomie.

Wat de Christelijke staatsidee betreft: wij moeten oppassen deze gedachte zomaar toe te passen, ongeacht de historie en de specifieke situatie van het betreffende land. Het is een idee in normatieve zin. Dit wil zeggen dat ook de staat in het licht van het Evangelie wordt gesteld en dat gezocht wordt naar ordeningen die voor de staat zijn gesteld. Nauw verband hiermee houdt het beginsel van "sovereiniteit in eigen kring" (s.i.e.k.) een gedachte die Kuyper voor het eerst heeft ontwikkeld. Kuyper heeft zich daarmee vooral gekeerd tegen de staatsalmacht, en meer in het algemeen tegen iedere verflauwing van de grenzen die God voor de schepping heeft gesteld. Belangrijk is, dat hij zijn opvatting van s.i.e.k. uitdrukkelijk in de scheppingsorde heeft gefundeerd: God heeft alle dingen naar hun aard geschapen; deze aard is niet een product van de mens, hij kan slechts trachten deze te verstaan.

Brongers: Op grond van dit beginsel heeft Drs. Schouten zich in de 2e kamer tegen een te grote staatsinmenging gekeerd. Maar in de discussie die wij met hen hadden, kwam de vraag naar voren of de steeds grotere concentratie niet tot ingrijpende maatregelen noopt

Dooyeweerd: De concentreringstendens heeft in onze tijd haast demonische trekken gekregen. Op dit punt heeft de geschiedenis de concentratiewet van Karl Marx bevestigd. Hier dreigt inderdaad een groot gevaar voor het volksbestaan. Een Christelijke overheid heeft de onafwijsbare taak in te grijpen, temeer omdat de concentratie zich op een wijze voltrekt die economisch niet verantwoord is. Hier ligt een publiek belang en tevens een belang voor de gehele wereld, want het gevaar van machtsconcentraties is nog te groter omdat de economie steeds meer een wereld-economie is geworden. Dit gevaar is alleen te keren door samenwerking van de overheden in een supra-nationaal verband.

Brongers: Een countervailing power, zoals b.v. Galbraith propageert?

Dooyeweerd: Neen, het gaat hier om een publieke taak, een specifieke overheidsstaat dus.

Brongers: Maar een wereldregering is toch niet denkbaar zonder concentratie van macht? Valt niet te vrezen dat een dergelijke regering apokalytische trekken zal vertonen?

Dooyeweerd: Dat ben ik met U eens, althans indien de supra-nationale samenwerking wordt doorgevoerd in de vorm die de huidige samenwerking heeft, b.v. die binnen de Veiligheidsraad, waar in feite de grote mogendheden het heft in handen hebben. Deze volkeren-organisatie is allerm minst afdoende om de wereld voor catastrophes te behoeden.

Griffioen: U wijst heel duidelijk een publieke overheidsstaat aan. Hier ligt m.i. een belangrijk onderscheid t.o.v. Ellul, die wel de zojuist genoemde gevaren ziet, maar niet vanuit een principiële staatsidee hiertegen verweer heeft. Ellul grijpt tenslotte naar de gedachte van een oppositie van buitenaf, een niet-politieke oppositie. Ik vrees dat dit ons in de buurt van de countervailing powers brengt. Op dit punt proef ik een groot verschil tussen uw standpunt en het zijne.

Dooyeweerd: Wij hebben de plicht politiek stelling te nemen

Venter: Zouden wij misschien niet met Ellul kunnen instemmen dat politieke participatie niet langer zin heeft?

ACCOUNTING & TAX SERVICES
(R.S., 1985, c. C-42, SOR/99-325):
a) this copy is to be used solely for the purpose of research or private study; and
b) any use of this copy for a purpose other than research or private study may require the authorization of the copyright owner of the work in question.

Mogen wij ons zo snel van de "oppositie van buiten" afmaken? Zoudt U ook niet willen stellen dat gezien de machtsuitbreiding van de staat b.v. de stichting van vrije scholen een hoogste noodzaak is geworden?

Dooyeweerd: Waar de overheid haar taak niet vervult, is ongetwijfeld van buitenaf geboden, eventueel zelfs door burgerlijke ongehoorzaamheid.

Venter: Kunt U met een criterium aangeven waar de overgang tot burgerlijke ongehoorzaamheid dient plaats te vinden?

Dooyeweerd: Zonder meer als de overheid iets van ons verlangt dat naar onze eerlijke overtuiging tegen de Christelijke levensovertuiging indruist.

Sander Griffioen

Institute for Christian Studies
H. DOOYEWEERD COLLECTION

According to the Copyright Act
(R.S., 1985, c. C-42, SOR/99-325):
a) this copy is to be used solely for the purpose of research or private study; and
b) any use of the copy for a purpose other than research or private study may require
the authorization of the copyright owner of the work in question.